

Αθλητισμός, δημοκρατικό φαντασιακό, οπαδική βία και διαχείριση του εαυτού: η οπτική του Alain Ehrenberg

Διαμαντής Μαστρογιαννάκης

Περίληψη

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1980, ο Alain Ehrenberg ανέπτυξε μια κοινωνιολογία του νεοατομικισμού, με σκοπό να μελετήσει τους μετασχηματισμούς με τους οποίους βρέθηκε αντιμέτωπη η γαλλική κοινωνία. Σημαντικό τμήμα του πρώιμου έργου του αφιερώθηκε στη μελέτη του αθλητισμού. Βασίζομενος στην προαναφερόμενη θεωρητική οπτική, ο Ehrenberg προσεγγίζει τρεις πτυχές του αθλητικού φαινομένου: α. τον φαντασιακό πυρήνα της πρακτικής, βασίζομενος σε πολιτικό-κοινωνικούς όρους, β. την ερμηνεία της οπαδικής βίας υπό το πρίσμα της κοινωνικής χρήσης των επεισοδίων, και γ. την αθλητικοποίηση της περιπέτειας με όρους διακυβέρνησης του εαυτού.

Λέξεις κλειδιά: Αθλητισμός, νεο-ατομικισμός, οπαδική βία, διακυβέρνηση του εαυτού, αθλητικοποίηση

1. Η θεωρητική οπτική

Ο Alain Ehrenberg έγινε γνωστός στην Ελλάδα στις αρχές της προηγούμενης δεκαετίας με το έργο του *Η κούραση να είσαι ο εαυτός σου: Κατάθλιψη και κοινωνία*. Πρόκειται για την τρίτη και τελευταία έκδοση μιας σειράς μελετών που προσεγγίζουν την έννοια του ατομικισμού στους κόλπους των σύγχρονων κοινωνιών της ύστερης νεωτερικότητας.¹ Σαφέστατα επηρεασμένος, αφενός, από από την πολιτική φιλοσοφία του Alexis Tocqueville (2008) και, αφετέρου, από συγγραφείς της «μεταμοντέρνας κατάστασης» όπως ο Jean-François Lyotard (1979, 2008) και ο Jean Baudrillard (1990, 2019), ο Ehrenberg δημοσιεύει τρεις αλληλένδετες μελέτες που θεμελιώνονται στον ίδιο θεωρητικό προσανατολισμό.² Ο συγγραφέας ξεδιπλώνει μια “κοινωνιολογία του νεοατομικισμού”, η οποία θέτει ως σκοπό να ξεπεράσει την κυρίαρχη ρεαλιστική ερμηνεία του υποκειμένου ως δρων που κατασκευάζει την κοινωνική του διαδρομή. Αντίθετα, ο Ehrenberg στοχεύει και επικεντρώνεται στην ανάλυση του εννοιολογικού περιεχομένου των κοινωνικών, πολιτικών και πολιτισμικών προτύπων συμπεριφοράς, βάσει των οποίων θεμελιώνεται η σύγχρονη ατομικιστική κουλτούρα (Courtois, 2017, σελ. 410).

Όπως σημειώνει, από τις αρχές τις δεκαετίας του 1980 παρατηρείται στη Γαλλία σταδιακή υποχώρηση των μέχρι τότε κυρίαρχων πολιτικών σημείων αναφοράς και των ηγεμονικών κοινωνικών προτύπων δράσης. Σε πολιτικό επίπεδο, η αποδυνάμωση του κράτους πρόνοιας και η αδυναμία του πολιτικού πεδίου να προσφέρει αποτελεσματικές διεξόδους σε μείζονα κοινωνικά ζητήματα θα συμβάλλουν σταδιακά στο τέλος της πραγμάτωσης ενός κεντρικού μηχανισμού, ικανού και αποτελεσματικού να εγγυηθεί την κοινωνική ασφάλεια και, κατά συνέπεια, να λειτουργήσει ως ανάχωμα και ως εναλλακτική στον καλπάζοντα καπιταλισμό. Στο κοινωνικό πεδίο, η σχετικά αργή μα σταθερή εξασθένιση των κεκτημένων που εξασφάλιζαν την κοινωνική ένταξη και προστασία των υποκειμένων κατά τη διάρκεια του βίου τους οδήγησε στην άνοδο της «κοινωνικής ανασφάλειας» (Castel, 2003) ως νέας κυρίαρχης συνθήκης στους κόλπους του κοινωνικού σχηματισμού. Σε επίπεδο συλλογικής δράσης, η κρίση αξιοπιστίας των πολιτικών κομμάτων, η αποδυνάμωση των εργατικών συνδικάτων και η συνακόλουθη αδυναμία να λειτουργήσουν ως φορείς συλλογικής δράσης και διεκδίκησης θα οδηγήσουν στην ανάδυση νέων μορφών ατομικισμού και κοινοτισμού.

Ταυτόχρονα με τους παραπάνω ριζικούς μετασχηματισμούς, το εννοιολογικό

1 Τα δύο πρώτα βιβλία δεν έχουν μεταφραστεί στα ελληνικά (Ehrenberg, 1991· 1995)

2 Ωστόσο θα πρέπει να σημειωθεί ότι διαφοροποιούνται στο μέτρο που η μεν πρώτη στοχεύει να αναδείξει το εννοιολογικό μετασχηματισμό και την ηγεμονία των εννοιών της απόδοσης, του ανταγωνισμού, του συναγωνισμού και της κατανάλωσης στο κοινωνικό πεδίο ενώ οι ακόλουθες επικεντρώνονται στην εξέταση των συνεπειών των παραπάνω διαδικασιών στον ψυχικό κόσμο των κοινωνικών υποκειμένων.

περιεχόμενο και οι φαντασιακές σημασίες της απόδοσης, του ανταγωνισμού, του αθλητικού συναγωνισμού και της μαζικής κατανάλωσης θα διαφοροποιηθούν ριζικά, στον βαθμό που θα αποτελέσουν εφεξής τις μήτρες που γεννούν και προσανατολίζουν τους ατομικούς κανόνες συμπεριφοράς. Ακολουθώντας τη σκέψη του Ehrenberg, πρόκειται για μια ουσιώδη μετάβαση σε μια νέα μορφή, σε έναν νέο τρόπο κοινωνικής ύπαρξης και κοινωνικών σχέσεων. Στο εξής αναδεικνύονται οι έννοιες του ανταγωνισμού και της απόδοσης με όρους ποσοτικούς και μετρήσιμους, καθιστώντας τους κυρίαρχα και ηγεμονικά πρότυπα συμπεριφοράς στη δημόσια σφαίρα για το σύνολο των κοινωνικών υποκειμένων.

Προκειμένου να τεκμηριώσει την άποψή του, ο κοινωνιολόγος θα προβάλει τρεις σύγχρονους «μύθους»³ δυνάμει των οποίων θεμελιώνονται τα παραπάνω. Ο πρώτος μύθος αφορά στην κοινωνική εικόνα του επιτυχημένου επιχειρηματία, η οποία περισσότερο από ποτέ, αναπαριστά την αποτελεσματικότητα και την κοινωνική ανέλιξη, ενώ στο παρελθόν παρέπεμπε στην εκμετάλλευση του ανθρώπου από άνθρωπο. Ο δεύτερος μύθος θεμελιώνεται στην έννοια της μαζικής κατανάλωσης, η οποία, από μια πράξη άμεσα συνυφασμένη με την αλλοτρίωση των μαζών, ανάγεται σε δράση προσωπικής ολοκλήρωσης και χειραφέτησης. Ο αθλητικός ανταγωνισμός και η κοινωνική εικόνα του πρωταθλητή είναι ο τρίτος μύθος στον οποίο βασίζεται η επιχειρηματολογία του Ehrenberg. Ενώ στο παρελθόν αναπαριστούσε την εικόνα του λαϊκού ήρωα, στα πλαίσια των ύστερων νεωτερικών κοινωνιών ενσαρκώνει την κοινωνική αριστεία με αξιοκρατικά κριτήρια. Πέραν της ανάλυσης των νοηματοδοτήσεων του αθλητικού ανταγωνισμού και του πρωταθλητή, θα προσθέσει, υπό την οπτική του νέο-ατομικισμού, την ερμηνεία του για το φαινόμενο της οπαδικής βίας και την αθλητικοποίηση της περιπέτειας ως σύγχρονου τρόπου διακυβέρνησης του εαυτού.

Κοινό χαρακτηριστικό και των τριών «μύθων» είναι η πρόταξη της ατομικής δράσης ως τρόπου ύπαρξης, ανέλιξης στην κοινωνική ιεραρχία και ανάδειξης του υποκειμένου στους σύγχρονους κοινωνικούς σχηματισμούς. Ο Ehrenberg τονίζει ότι πρόκειται για έναν μείζονα εννοιολογικό επανακαθορισμό, στο μέτρο που προκρίνει ένα νέο ορισμό του υποκειμένου. Οι σύγχρονοι «μύθοι» προβάλλουν ένα κοινωνικό υποκείμενο, το οποίο, εάν θέλει να επιτύχει στην οικονομική και κοινωνική του ζωή, θα πρέπει να γίνει ο διαχειριστής της. Για να το επιτύχει θα πρέπει να είναι ευέλικτος, κινητικός, αυτόνομος και ανεξάρτητος. Με άλλα λόγια, οι έννοιες της κοινωνικής ιεραρχίας και της κοινωνικής αναπαραγωγής που καθόριζαν σε μεγάλο βαθμό την οικονομική και κοινωνική διαδρομή

3 Ο Ehrenberg εμπνέεται από την δομική ανθρωπολογία του Claude-Levi Straus για να προσεγγίσει την έννοια του μύθου. Σύμφωνα με αυτήν, το περιεχόμενο του μύθου δεν περιλαμβάνει μια αφελή διήγηση και παράθεση τυχαίων γεγονότων. Αντίθετα, ο μύθος λειτουργεί σε συμβολικό επίπεδο. Πρόκειται για μια νοητική παραγωγή που στοχεύει το κοινωνικό φαντασιακό και κατασκευάζεται από στοιχεία και γεγονότα άμεσα αντιληπτά από τη συνείδηση των κοινωνικών υποκειμένων. Βασικός στόχος είναι να προσφέρει μια ολοκληρωμένη και συναφή ερμηνεία σε θεμελιώδεις υπαρξιακές και κοινωνικές αντιφάσεις.

των υποκειμένων ανατρέπονται και καταρρίπτονται. Επικυρώνεται, κατά αυτό τον τρόπο, το νεοφιλελεύθερο αφήγημα, σύμφωνα με το οποίο δεν υφίστανται πλέον δομικά ζητήματα που δύνανται να καθορίσουν την κοινωνική διαδρομή και καριέρα των κοινωνιών. Εφεξής, οι νέοι τρόποι δράσης οδηγούν τον οποιοδήποτε, ανεξάρτητα της θέσης που κατέχει στην κοινωνική ιεραρχία, να αποδείξει ότι είναι ικανός να αυτοπραγματοωθεί μέσα από τις επιλογές του. Να γίνει έτσι ο διαχειριστής της ύπαρξής του, να διακυβερνήσει τον εαυτό και το προσωπικό του κεφάλαιο, δίχως την επέμβαση κάποιας ανώτερης αρχής που να του υπαγορεύει τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να συμπεριφερθεί και να δράσει.

2. Ανταγωνισμός, απόδοση, ισότητα και το δημοκρατικό φαντασιακό του αθλητισμού

Οι έννοιες του ανταγωνισμού και της απόδοσης είναι κεντρικές στην ανάλυση του Ehrenberg. Βασιζόμενος σε αυτές επιχειρηματολογεί επί της εγκαθίδρυσης του νέου παραδείγματος κοινωνικών σχέσεων, το οποίο βασίζεται στην ακατάπαυστη ποσοτική σύγκριση μεταξύ των υποκειμένων. Υπό αυτήν την οπτική θα μιλήσει για την «επιχειρηματοποίηση» της κοινωνικής ζωής και την ανάδειξη του «επιχειρείν» ως τρόπου δράσης. Μέσα από τον ανταγωνισμό θεμελιώνεται, νομιμοποιείται και παγιώνεται σταδιακά το νεοφιλελεύθερο αφήγημα (Boltanski & Chiapello, 1999), σύμφωνα με το οποίο ο οποιοσδήποτε, ανεξάρτητα από τη θέση που κατέχει στην κοινωνική ιεραρχία, είναι ικανός να γίνει ορατός και να επιδείξει τις ικανότητές και την υποκειμενικότητά του στη δημόσια σφαίρα. Να αποδείξει δύναμει ποσοτικών, μετρήσιμων μεταβλητών, ότι είναι ικανός να διακυβερνήσει αποτελεσματικά τον εαυτό του και να επιτύχει.

Απαραίτητη προϋπόθεση είναι να εμπλακεί ενεργά και να διαχειριστεί την κοινωνική του καριέρα ως ορθολογικός «επιχειρηματίας» και να αναλάβει το ενδεχόμενο ρίσκο και τους πιθανούς κινδύνους και συνέπειες. Προφανώς, η έννοια του «επιχειρείν» δεν περιορίζεται στην οικονομική σφαίρα. Εξακτινίζεται και κυριαρχεί σε όλα τα κοινωνικά πεδία. Επενδύεται με καινοφανείς νοηματοδοτήσεις στο μέτρο που προτάσσει την κατάρριψη των δομικών ανισοτήτων, μετατοπίζει και οριοθετεί την ευθύνη της επιτυχίας ή της αποτυχίας σε ατομικό επίπεδο, σε κάθε κοινωνικό υποκείμενο ξεχωριστά. Με άλλα λόγια, οι κοινωνικές δομικές ανισότητες δε δύνανται εφεξής να αποτελούν επιχείρημα και τροχοπέδη προκειμένου να αιτιολογηθεί η αστοχία επίτευξης μιας πετυχημένης κοινωνικής και επαγγελματικής σταδιοδρομίας.

Εάν οι έννοιες του ανταγωνισμού και της απόδοσης καθίστανται κυρίαρχα πρότυπα δράσης, σύγκρισης και ιεράρχησης, τίθεται το ζήτημα της νομιμοποίησής τους στους κόλπους των κοινωνικών σχηματισμών. Σε αυτό το σημείο ο Ehrenberg θα αναφερθεί στην «ευαισθησία της ισότητας» τόσο ως καθολικό τρόπο σκέψης, αλλά και ως επίλυση

της αντίφασης μεταξύ της αρχής της ισότητας και των πραγματικών ανισοτήτων, στους κόλπους των δυτικών κοινωνικών σχηματισμών (Ehrenberg, 1991, σελ. 17). Επ' αυτού θα υπογραμμίσει πως πρόκειται για μια «ευαισθησία» ρευστή, στον βαθμό που οι κυρίαρχες αντιλήψεις των ανεκτών και των μη-ανεκτών κοινωνικών ανισοτήτων, ο ορισμός του δίκαιου και του άδικου καθώς και η ισορροπία, το πλέγμα των κοινωνικών και πολιτικών σχέσεων που συγκροτούνται δυνάμει αυτής, δεν είναι διαχρονικά ομοιογενείς.

Με τη Γαλλική Επανάσταση η έννοια της ισότητας ταυτίστηκε με την υιοθέτηση πολιτικών ισότιμης συμμετοχής των κοινωνικών υποκειμένων στο πολιτικό πεδίο. Με την ανάδυση και την ισχυροποίηση του κράτους πρόνοιας και των πολιτικών κοινωνικής προστασίας, στο μέτρο που τέθηκαν στο επίκεντρο ζητήματα που είχαν ως στόχο την άμβλυνση των κοινωνικών και οικονομικών ανισοτήτων, η «ευαισθησία της ισότητας» μετατέθηκε από το πολιτικό στο κοινωνικό πεδίο. Και στις δύο συγκυρίες οι πολιτικές που υιοθετήθηκαν προσπάθησαν να ρυθμίσουν την αντίθεση μεταξύ ανταγωνισμού και δικαιοσύνης. Οι πρώτες έτειναν στο να καταργήσουν τον ανταγωνισμό, οι δεύτερες να προστατέψουν τα κοινωνικά υποκείμενα από αυτόν. Η άνοδος του οικονομικού φιλελευθερισμού ανέδειξε ως κυρίαρχη πολιτική προτεραιότητα τη λειτουργία της αγοράς, υπερφαλαγγίζοντας αυτή της δικαιοσύνης, διότι, αφενός, ήταν πιο αποτελεσματική και εξυπηρετούσε τα κριτήριά του και, αφετέρου, προστάτευε τους ευνοούμενούς του.

Με την άνοδο και την κυριαρχία του ατομικισμού, το κοινωνικό υποκείμενο δύναται να καταστεί ορατό μόνο μέσα από ένα πλέγμα κοινωνικών σχέσεων που να χαρακτηρίζεται από τη συνεχή σύγκριση σε όλους τους τομείς της ύπαρξής του. Αναδύεται μια νέα «ευαισθησία της ισότητας», η οποία ξεπερνά την αντίθεση μεταξύ ανταγωνισμού και δικαιοσύνης. Σύμφωνα με την κυρίαρχη λογική, αυτή της «λατρείας του ανταγωνισμού», αφού εκ των προτέρων όλοι μπορούν – τουλάχιστον σε θεωρητικό επίπεδο – να διαγωνιστούν με όλους, η δικαιοσύνη είναι αποτέλεσμα του ανταγωνισμού. Με άλλα λόγια, όλοι κατ' αρχήν είναι ίσοι και κατά συνέπεια μπορούν να συναγωνιστούν με ίσες λίγο-πολύ πιθανότητες επιτυχίας. Ως εκ τούτου, η κατάληξη και η κατάταξη των υποκειμένων, ανεξαρτήτως κοινωνικού πεδίου, είναι αδιαμφισβήτητη, νομιμοποιείται στο μέτρο που θεμελιώνεται σε έναν ισότιμο ανταγωνισμό.

Σε αυτό όμως το σημείο θεμελιώνεται η βασική φενάκη και αντίφαση των σύγχρονων φιλελεύθερων δημοκρατιών. Είναι κοινός τόπος ότι η ισότητα ως κοινωνική συνθήκη δεν ισχύει για όλους, τα κοινωνικά υποκείμενα δεν απολαμβάνουν με τον ίδιο τρόπο αυτή την αρχή του κοινωνικού συμβολαίου, πρόκειται για άνισες κοινωνικά οντότητες που δεν συμμετέχουν με τους ίδιους όρους και τους ίδιους πόρους στα κοινωνικά και επαγγελματικά ανταγωνιστικά «παιχνίδια». Σύμφωνα με τον Ehrenberg «είμαστε κατ' αρχήν ίσοι και πρακτικά ιεραρχημένοι διότι ζούμε σε διαστρωματωμένους κοινωνικούς σχηματισμούς.

Κατά συνέπεια, ο αριθμός των προσβάσιμων κοινωνικά και επαγγελματικά ανώτερων και ανώτατων θέσεων και η ορατότητα στη δημόσια σφαίρα που αυτές προσφέρουν μειώνεται όσο κατεβαίνουμε την κοινωνική ιεραρχία».

3. Ο αθλητικός ανταγωνισμός ως ενσάρκωση του δημοκρατικού φαντασιακού και ο πρωταθλητής ως ενσάρκωση της αριστείας

Η εξέταση του αθλητικού ανταγωνισμού θα εκκινήσει από το ερώτημα σχετικά με τη δημοφιλία της πρακτικής. Ο Ehrenberg θεωρεί μάταιη την προσπάθεια αναζήτησης μιας οιονεί πεμπτουσίας ή εγγενούς αλήθειας του αθλητισμού, δυνάμει της οποίας θα γινόταν κατανοητή η σημαντική θέση του φαινομένου στους κόλπους των νεωτερικών και μετανεωτερικών κοινωνικών σχηματισμών. Αντίθετα, προκρίνει μια δυναμική προσέγγιση της πρακτικής, προτάσσοντας την ανάλυση των κοινωνικών σημασιών με τις οποίες αυτή επενδύεται στη δημόσια σφαίρα. Στο πλαίσιο αυτό, ο Ehrenberg θα διευκρινίσει ότι δεν προσπαθεί να αποκαλύψει την «αλήθεια του αθλητικού ανταγωνισμού», δεν αναζητά να απαντήσει στο ερώτημα εάν ο αθλητισμός αποτελεί μία πραγματική μίμηση της πραγματικής ζωής. Σύμφωνα με τον κοινωνιολόγο, ο αθλητικός συναγωνισμός αναπαριστά μια ιδανική εικόνα, λειτουργεί ως προσομοίωση, πρόκειται για την εικόνα μιας εικόνας και όχι για τον αντικατοπτρισμό της πραγματικότητας (Ehrenberg, 1991, σελ. 92). Κοντολογίς, δεν πρόκειται για την αναζήτηση μιας αληθούς ή ψευδούς αναπαράστασης της πραγματικότητας μέσα από τον αθλητικό συναγωνισμό, αλλά φαίνεται ν' αναρωτιέται σε ποιο βαθμό αυτός ενσαρκώνει το δημοκρατικό φαντασιακό των σύγχρονων φιλελεύθερων κοινωνικών σχηματισμών.

Για να γίνει κατανοητή η δημοφιλία του αθλητισμού, ο συγγραφέας θα την εγγράψει στην κυρίαρχη κουλτούρα της ισότητας των σύγχρονων κοινωνιών και συγκεκριμένα, στον πυρήνα των κοινωνικών σημασιών, οι οποίες συνθέτουν την ισότητα μεταξύ των υποκειμένων. Θα υπογραμμίσει έτσι ότι μέσα από τον αθλητικό συναγωνισμό επιτυγχάνεται και προβάλλεται η ειρηνική συνύπαρξη δύο εννοιών: της δύναμης και του δικαίου. Στον αθλητισμό η άσκηση της δύναμης δεν είναι αυθαίρετη, στο μέτρο που υπακούει στους κανόνες δικαίου που διέπουν την πρακτική. Κατά συνέπεια, οι συσχετισμοί δυνάμεων συμμορφώνονται σε κανόνες, δυνάμει των οποίων εξασφαλίζεται η ισότητα μεταξύ των διαγωνιζομένων. Είναι κοινώς παραδεκτό ότι πρόκειται για την ενσάρκωση του τέλει ανταγωνισμού, διότι ανεξαρτήτως αποτελέσματος είτε νίκης είτε ήττας, η ανισότητα που προκύπτει είναι αποτέλεσμα αντιπαράθεσης με όρους ισότητας και δεν επηρεάζεται από την κοινωνική καταγωγή ή την κοινωνική θέση των υποκειμένων.

Στο πλαίσιο αυτό ο αθλητικός ανταγωνισμός αναπαριστά μια «δημοκρατία δίκαια

ιεραρχημένη», αφού η θέση που κατέχει κανείς εξαρτάται αποκλειστικά από τη δική του απόδοση ή από αυτή της ομάδας. Επομένως, η ανισότητα και οι διαστρωματωμένες κοινωνικές σχέσεις που προκύπτουν δεν είναι αποτέλεσμα υφιστάμενων ιεραρχιών αλλά συνέπεια της δράσης ίσων, λίγο πολύ, κοινωνικών υποκειμένων. Μέσα από αυτόν θεμελιώνεται μια αποδεκτή ανισότητα δυνάμει μιας τέλει μορφής αντιπαλότητας, το αποτέλεσμα της οποίας θεμελιώνεται στην αξιοκρατία. Πρόκειται για μια «ρεαλιστική αυταπάτη» όπου η δικαιοσύνη είναι προϊόν του ανταγωνισμού και η ανισότητα το αποτέλεσμα μιας αντιπαράθεσης μεταξύ ίσων και όχι συνέπεια της τύχης⁴ ή της κοινωνικής καταγωγής. Σε αυτήν τη συνθήκη, ο αθλητικός ανταγωνισμός εμφανίζεται ως η πρακτική που ενσαρκώνει την ιδανική κοινωνική σχέση στους κόλπους των φιλελεύθερων δημοκρατικών σχηματισμών, αλλά και ως η πρακτική που εμπεριέχει τόσο τη θεμελιώδη πολιτική σημασία της ισότητας, όσο και τη θεμελιώδη κοινωνική σημασία της αξιοκρατικής ιεραρχίας.

Ο αθλητισμός προβάλλει αυτό που θεωρείται στους κόλπους των φιλελεύθερων κοινωνικών σχηματισμών ως ο ιδανικός τρόπος κατασκευής κοινωνικών σχέσεων. Και αυτό διότι συνδυάζει με τρόπο ιδανικό τη φυσική ισότητα των υποκειμένων και την διαστρωμάτωσή τους δυνάμει του ανταγωνισμού. Στους κόλπους των σύγχρονων φιλελεύθερων δημοκρατιών όπου τα κυρίαρχα πλαίσια αναφοράς έχουν πλέον αποδυναμωθεί, ο ανταγωνισμός έχει αναχθεί σε μήτρα κατασκευής της ατομικής ταυτότητας, στο μέτρο που μέσω αυτού αναδεικνύεται η αξία του καθενός. Διαρθρώνεται αρμονικά το τρίπτυχο ισότητα-ατομικισμός-φαίνεσθαι, ενόσω τροφοδοτείται η δημοκρατική αντίληψη για το πώς θα έπρεπε να διαμορφώνονται οι σχέσεις σύμφωνα με έναν δίκαιο και ισότιμο ανταγωνισμό, στους κόλπους των φιλελεύθερων κοινωνικών σχηματισμών που κυριαρχούνται από ανισότητες κάθε είδους.

Η κοινωνική εικόνα του πρωταθλητή αντλεί τη νομιμοποίησή της από τον αξιοκρατικό αθλητικό συναγωνισμό. Ο Ehrenberg θα αναφερθεί στον «αθλητικό ηρωισμό» και θα διευκρινίσει ότι αυτός δεν εμπεριέχει τίποτα το πολιτικό ή το αριστοκρατικό, αλλά πρόκειται για έναν κοινωνικό ηρωισμό. Δεν είναι πολιτικός, διότι η αθλητική δράση δεν απαντά σε κανένα πολιτικό διακύβευμα, δεν γίνεται λόγος για επανάσταση ενάντια στην καθεστηκυία τάξη ή εξέγερση για την κατάκτηση της ελευθερίας.⁵ Δεν είναι αριστοκρατικός, διότι δεν αφορά της ηρωικές πράξεις ενός υποκειμένου που αναδεικνύει μέσα από τη δράση του την ευγενή κοινωνική του καταγωγή. Απεναντίας, ο πρωταθλητής είναι μοναδικός διότι δεν

4 Φυσικά και ο Ehrenberg δεν αμφισβητεί ότι η τύχη δύναται να καθορίσει το αποτέλεσμα μιας αθλητικής αναμέτρησης. Όπως, όμως, σημειώνει και στην καθημερινή εμπειρία η τύχη μπορεί να επηρεάσει την έκβαση μιας κοινωνικής κατάστασης.

5 Την περίοδο δημοσίευσης του κειμένου ελάχιστα ήταν τα παραδείγματα τα οποία έρχονταν σε σύγκρουση με την επιχειρηματολογία του Ehrenberg, όπως αυτό των Μαύρων Πανθήρων κατά τη διάρκεια των Ολυμπιακών Αγώνων του Μεξικό.

έλκει τίποτα από την καταγωγή του, δεν είναι τίποτα άλλο από όμοιός μας. Κατά συνέπεια, πρόκειται για έναν κοινωνικό ήρωα στο μέτρο που καταφέρνει να ξεχωρίσει και να διακριθεί μέσα από ένα σύνολο ίσων κοινωνικών υποκειμένων. Η επιτυχία του δεν εξαρτάται από παραμέτρους που τον ξεπερνούν: η θέση του στην ιεραρχία εξαρτάται αποκλειστικά από αυτόν και όχι από κοινωνικές ή οικονομικές μεταβλητές. Ενσαρκώνεται κατά αυτόν τον τρόπο ένας δημοκρατικός, λαϊκός ηρωισμός, ένα πρότυπο δράσης, κοινωνικής αριστείας και αυτοπραγμάτωσης, ικανός να υιοθετηθεί δυνητικά από όλους τους κοινωνούς.

4. Οπαδική βία, ατομικισμός και η «κοινωνική χρήση του χουλιγκανισμού»

Οι όροι του ατομικισμού και η στρατηγική της κοινωνικής ορατότητας θα αποτελέσουν τις αναλυτικές κατηγορίες ερμηνείας της οπαδικής βίας. Ο Ehrenberg δεν θα βασιστεί σε πραγματολογικό υλικό αλλά σε δευτερογενείς πηγές⁶ και θα εκκινήσει την ερμηνεία του καταρρίπτοντας δύο ερμηνευτικές θέσεις. Για τη μεν πρώτη, θα υποστηρίξει ότι η οπαδική βία δεν είναι συνέπεια μιας εγγενούς παθογένειας του ποδοσφαιρικού δρώμενου, επιχείρημα στο οποίο είχαν θεμελιωθεί προγενέστερες επιστημονικές προσεγγίσεις του «χουλιγκανισμού» (Brohm & Pellerman, 2006). Έτσι, θα απορρίψει το επιχείρημα της οπαδικής βίας ως «προϊόν» μαζικής υστερίας, μιας ανορθολογικής συλλογικής συμπεριφοράς που επηρεάζεται από τη συγκέντρωση μεγάλου αριθμού ανθρώπων σε ένα συγκεκριμένο χώρο. Για τη δεύτερη, θα υπογραμμίσει ότι δεν πρόκειται για μια «μυστηριώδη» και άλογη συμπεριφορά, όπως προβάλλεται μέσα από το κυρίαρχο αφήγημα των ΜΜΕ, των φορέων κοινωνικού ελέγχου, των αθλητικών παραγόντων και των πολιτικών στελεχών.

Απεναντίας, θα υποστηρίξει ότι τα βίαια επεισόδια στο πλαίσιο αθλητικών διοργανώσεων είναι μια στοχευμένη συλλογική συμπεριφορά από οπαδικές κοινότητες που έχουν συγκεκριμένη κοινωνική οργάνωση, εσωτερική ιεραρχία και υπακούουν σε συμβολικούς κώδικες και αξιακά συστήματα. Δυνάμει των παραπάνω, θα επιχειρηματολογήσει επί της «κοινωνικής χρήσης» της οπαδικής βίας, τονίζοντας ότι αυτή υπακούει στον δικό της «τρομακτικό» ορθολογισμό, στους δικούς της λόγους τους οποίους η κοινή λογική αδυνατεί να αναγνωρίσει.

Για τον Ehrenberg (1985), η οπαδική βία δύναται να καταστεί κατανοητή με όρους δημοκρατικοποίησης του φαίνεσθαι. Ο «χουλιγκανισμός» είναι ένας πρόσφορος τρόπος για τους κοινωνικά αποκλεισμένους νέους να αποκτήσουν, με τρόπο εμφανικό, ορατότητα εντός μίας κυρίαρχης κουλτούρας που θεοποιεί την κοινωνική εικόνα των υποκειμένων. Πρόκειται

⁶ Κυρίως στις μελέτες των πρώτων Βρετανών κοινωνιολόγων που προσπάθησαν να ερμηνεύσουν τα αίτια της οργανωμένης οπαδικής βίας με όρους κοινωνικής προέλευσης, κοινωνικής οργάνωσης των οπαδικών κοινοτήτων και νεανικών υποπολιτισμών όπως ο John Clarke και ο Peter Marsh.

για μια κοινωνική στρατηγική, στο πλαίσιο της οποίας η έννοια του φαίνεσθαι αποτελεί θεμέλιο της ταυτότητας και προσφέρει υπαρκτικό νόημα στα κοινωνικά υποκείμενα. Το σύγχρονο κοινωνικό «παιχνίδι» εξυμνεί τον ατομικισμό, την ισότιμη συμμετοχή όλων των κοινωνιών και επαινεί την προσωπική αξία, ως ιδιότητες απαραίτητες για την κοινωνική ανέλιξη και την επαγγελματική επιτυχία. Ωστόσο, οι προερχόμενοι από τα χαμηλά κοινωνικά στρώματα νεολαίοι γνωρίζουν ότι πρόκειται για φενάκη στον βαθμό που είναι εξ ορισμού αποκλεισμένοι από αυτό λόγω της απουσίας των απαραίτητων μορφών κεφαλαίου ικανών να συμβάλουν στην κοινωνική τους εξέλιξη και ανέλιξη. Κατά συνέπεια, δεν συμμετέχουν ισότιμα και δεν δύνανται να ξεφύγουν από την προδιαγεγραμμένη επαγγελματική και κοινωνική αφάνεια. Υπό την οπτική αυτή, η οπαδική βία δεν εμπεριέχει τίποτα το παράλογο και ανορθολογικό, εφόσον πρόκειται για μια απάντηση σε ένα προκαθορισμένο κοινωνικά πεπρωμένο. Φυσικά και η απάντηση αυτή δεν έχει σκοπό και δεν εκφράζει τη βούληση για μια πραγματική κοινωνική αλλαγή, αλλά πρόκειται για μια θεαματική εκδίκηση που εκδηλώνεται μέσα από την «κοινωνική χρήση της βίας» με σκοπό το «φαίνεσθαι» στο πλαίσιο των ποδοσφαιρικών εκδηλώσεων.

Εάν η ερμηνεία του «χουλιγκανισμού» θεμελιώνεται στη θέση της «κοινωνικής χρήσης της βίας», παραμένει αναπάντητο το ερώτημα γιατί το φαινόμενο εκδηλώνεται αποκλειστικά στο πλαίσιο ποδοσφαιρικών αναμετρήσεων. Με σκοπό να απαντήσει σε αυτό ο Ehrenberg θα προβεί σε μια κατηγοριοποίηση των αγωνισμάτων σύμφωνα με το βαθμό συμμετοχής των θεατών σε αυτές: βαθμός συμμετοχής που αντικατοπτρίζει ένα συγκεκριμένο πολιτισμικό ύφος, τις αξίες των κοινωνικών ομάδων που τις παρακολουθούν καθώς και αυτών που συμμετέχουν. Υπό αυτήν την οπτική, θα διακρίνει τις αθλητικές αναμετρήσεις όπου ο βαθμός συμμετοχής είναι χαμηλός, όπως είναι το τέννις, και αυτές κατά τη διάρκεια των οποίων οι θεατές συμμετέχουν ενεργά και είναι μέρος του αθλητικού δρώμενου, όπως είναι το ποδόσφαιρο.

Στο πλαίσιο των ποδοσφαιρικών αναμετρήσεων καταγράφονται δύο ειδών ανταγωνισμοί: ο αθλητικός που λαμβάνει χώρα εντός του γηπέδου και αυτός που διεξάγεται στις κερκίδες μεταξύ των οπαδών, εξού και η συνεχής ένταση και επικοινωνία μεταξύ του αγωνιστικού χώρου και της κερκίδας. Δεν πρόκειται λοιπόν για ένα αθλητικό δρώμενο κατά τη διάρκεια του οποίου οι οπαδοί παραμένουν παθητικοί. Απεναντίας, μέσα από εκδηλώσεις υποστήριξης συμμετέχουν ενεργά στην εξέλιξη της αναμέτρησης.

Η εκδήλωση βίαιων επεισοδίων εγγράφεται στην προσπάθεια των οπαδών να διαρρήξουν τους κανόνες του ποδοσφαιρικού θεάματος, να μετατοπίσουν το ενδιαφέρον της αναμέτρησης από τον αγωνιστικό χώρο στην κερκίδα «υποκαθιστώντας τους πρωταγωνιστές (τους ποδοσφαιριστές) και κάτω από τα μάτια των μέσων μαζικής ενημέρωσης να επινοήσουν το δικό τους θέαμα» (Baudrillard, 1990, σελ. 89). Εφόσον οι κοινωνικές επιταγές απαιτούν

από τους κοινωνούς να συμμετέχουν και να μην παραμένουν αδρανείς, οι «χούλιγκανς» εργαλειοποιούν το ποδοσφαιρικό δρώμενο υπακούοντας στο πρόταγμα της κοινωνικής συμμετοχής και επιτελώντας την κοινωνική τους ταυτότητα.

5. Μετατόπιση της αθλητικής κουλτούρας: περιπέτεια και η διακυβέρνηση του εαυτού

Η τρίτη πτυχή του αθλητικού φαινομένου που προσεγγίζει ο Ehrenberg σχετίζεται με τον μετασχηματισμό της αθλητικής κουλτούρας, ο οποίος εκδηλώνεται με δύο κυρίαρχες μορφές: με τη μαζικοποίηση σωματικών πρακτικών που προτάσσουν την μη-αθλητική χρήση του αθλητισμού και την αθλητικοποίηση της περιπέτειας. Κοινά χαρακτηριστικά και των δύο μορφών είναι η αποδυνάμωση και εντέλει η απόρριψη της πειθαρχικής διάστασης των αθλητικών πρακτικών και η ανάδυση νέων ατομικιστικών προταγμάτων, ενός κοινωνικού υποκειμένου που τείνει να αυτοκυβερνηθεί και να αναδειχθεί ως ο κύριος της ύπαρξής του. Η κοινωνική λειτουργία του αθλητισμού μεταλλάσσεται. Από μια παιδαγωγική και ανταγωνιστική δραστηριότητα μεταμορφώνεται σε μια πρακτική που συμβολίζει και εν τέλει ενσαρκώνει την εικόνα του αυτόνομου κοινωνικού υποκειμένου, ανήσυχου να διατηρήσει την ψυχική του ισορροπία, να διαχειριστεί τη σωματική του εμφάνιση και να αναβαθμίσει την επαγγελματική του διαδρομή ως επιχειρηματίας της ύπαρξής του.

Στη νέα αυτή συνθήκη, η μη-αθλητική χρήση του αθλητισμού απαντά σε έναν νέο τρόπο κοινωνικής ύπαρξης, ξεπερνά τα όρια της απλής σωματικής άσκησης που έχει ως σκοπό την ψυχαγωγία ή την επίτευξη μιας επίδοσης. Η σωματική εμφάνιση καθίσταται μια νέα μορφή κεφαλαίου. Παραπέμπει σε σημασίες όπως η δυναμικότητα η κινητικότητα και η νεότητα, καθώς η τελευταία δεν ταυτίζεται πλέον με συγκεκριμένες ηλικιακές ομάδες αλλά με νόρμες συμπεριφοράς και τύπους εμφάνισης. Εφεξής, οι σωματικές πρακτικές ανάγονται σε τεχνικές του σώματος μέσα από τις οποίες συντελείται η διαχείριση του εαυτού τόσο στην προσωπική, όσο και τη δημόσια σφαίρα.

Αναφορικά με την αθλητικοποίηση της περιπέτειας, ο Ehrenberg θα διακρίνει δύο περιόδους. Κατά τη διάρκεια της πρώτης περιόδου, που την ορίζει χρονικά στο μεσοπόλεμο, η περιπέτεια αφορά στα μέλη μιας περιορισμένης κοινωνικής ελίτ, τα οποία αναζητούν τρόπους διαφυγής από μία τυποποιημένη και αποστειρωμένη καθημερινότητα. Πρόκειται για έναν ρομαντικό αριστοκρατικό ηρωισμό που αναζητά την αυθεντικότητα μέσα από την απομάκρυνση. Μία αυτοαναφορική μορφή ηρωισμού που θεμελιωνόταν στην αντίληψη ότι η ρήξη με τον πολιτισμό είναι καθοριστικός παράγοντας συγκρότησης της προσωπικής ταυτότητας που ξεπερνά το κοινό ανθρώπινο πεπρωμένο.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1950 εκκινεί η δεύτερη περίοδος της αθλητικοποίησης της περιπέτειας, όπου διακρίνεται, σύμφωνα με τον Ehrenberg, σε δύο φάσεις. Η πρώτη

αναπτύσσεται στο πλαίσιο της λογικής της «πρώτης φοράς» και του ρίσκου, στο μέτρο που αφορά την επίτευξη εξαιρετικών κατορθωμάτων που δεν εντάσσονται σε ένα αθλητικά οργανωμένο και θεσμοποιημένο πλαίσιο. Μπορεί μιν ο ανταγωνισμός να υπακούει στο παραδοσιακό αθλητικό πρότυπο και να βασιίζεται στην ξεκάθαρη διχοτόμηση μεταξύ μιας αθλητικής ελίτ που αναζητά την πραγματοποίηση εξαιρετικών κατορθωμάτων⁷ και της ανώνυμης μάζας που τις παρακολουθεί, ωστόσο η «αθλητικοποιημένη περιπέτεια» εμφανίζεται ως η συνεχής αναζήτηση προκλήσεων που φέρνουν το κοινωνικό υποκείμενο αντιμέτωπο με ακραίες και απρόσμενες περιβαλλοντικές καταστάσεις και φυσικά φαινόμενα.

Η δεύτερη φάση, από τα μέσα της δεκαετίας του 1970, διακρίνεται, αφενός, από τη θεσμοθέτηση και τη μαζικοποίηση της αθλητικής περιπέτειας, καθώς αυτή αποκτά τα χαρακτηριστικά των παραδοσιακών οργανωμένων αθλητικών εκδηλώσεων. Αφετέρου, παρατηρείται η δημοκρατικοποίησή της και η μετατόπισή της σε ένα άλλο μη ανταγωνιστικό πλαίσιο, καθώς αυτή εγγράφεται πλέον σε λειτουργίεςσχόλης και ψυχαγωγίας άμεσα συνδεδεμένες με τη φύση. Στην περίπτωση αυτή, πρόκειται για μια προκατασκευασμένη περιπέτεια, ένα «προγραμματισμένο απρόβλεπτο» (Ehrenberg, 1991, σελ. 188) όπου το ρίσκο και ο κίνδυνος είναι ελεγχόμενα και οριοθετημένα εκ των προτέρων.

Για τον Ehrenberg (1991, σελ. 194) η σταδιακή θεσμοθέτηση της αθλητικής περιπέτειας συνδύασε αρμονικά τα ζητήματα της επιβίωσης και του ισότιμου ανταγωνισμού παραπέμποντας στα κοινωνικά ιδανικά της αξιοκρατίας και της δίκαιης ιεράρχησης. Ευθυγραμμίστηκε με το Κουμπερτιανό ρητό ότι «το σημαντικότερο είναι η συμμετοχή» και, όπως όλες οι παραδοσιακές αθλητικές πρακτικές, παρέπεμψε σε έναν κοινωνικό σχηματισμό που κυριαρχείται από τις έννοιες της σταθερότητας, του προγραμματισμού και της γραμμικής εξέλιξης στους κόλπους ενός ελεγχόμενου κοινωνικού περιβάλλοντος, δίχως απρόβλεπτα.

Αντίθετα, η αθλητικοποίηση της περιπέτειας με όρους ελεγχόμενης διακινδύνευσης φανερώνει μια νέα μορφή κοινωνικής συνθήκης. Συνδυάζοντας αρμονικά την αβεβαιότητα, την αντιμετώπιση ακραίων και ασταθών συνθηκών, την προσπάθεια, την αντοχή, την επιβίωση και τη διακινδύνευση, αντικατοπτρίζει τη συνεχή αλλαγή και την αυξανόμενη πολυπλοκότητα των σύγχρονων κοινωνικών σχηματισμών, στους κόλπους των οποίων τα παραδοσιακά κοινωνικά, πολιτικά και οικονομικά σημεία αναφοράς καταρρέουν. Όπως σημειώνει, η περιπέτεια είναι ένας τρόπος να βιώνει κάποιος την αλλαγή, όταν το μέλλον είναι απρόβλεπτο, ρευστό και η κρίση αποτελεί φυσιολογικό και κυρίαρχο τρόπο λειτουργίας της κοινωνικής πραγματικότητας. Υπό μια τέτοια επισφάλεια, ο έλεγχος των ασταθών

7 Όπως η κατάκτηση του Έβερεστ.

και περίπλοκων συνθηκών όπου βασιλεύει η αβεβαιότητα απαιτεί από το κοινωνικό υποκείμενο να είναι ευέλικτο, να προσαρμόζεται άμεσα, και να αντιδρά ταχύτητα. Η διαχείριση του εαυτού και εντέλει η επιβίωσή του επαφίεται πλέον στην ατομική δράση, στην αυτοδιακυβέρνηση του κοινωνικού υποκειμένου. Εν τη απουσία των παραδοσιακών κεντρικών πολιτικών μέσων δράσης που προσέγγιζαν και προσπαθούσαν να επιλύσουν την αβεβαιότητα και τις ανισότητες με τρόπο συλλογικό, το κοινωνικό υποκείμενο καθίσταται «απογυμνωμένο» από πλέγματα κοινωνικής προστασίας. Στο νέο αυτό κοινωνικό συμβόλαιο, όπου η ανέπη γραμμική εξέλιξη των ύστερων νεωτερικών σχηματισμών έχει καταστεί φενάκη, η αθλητικοποίηση της περιπέτειας εμφανίζεται ως η προσομοίωση ενός κοινωνικού κόσμου όπου η ηρωική απάντηση στην αβεβαιότητα, στις νέες κοινωνικές προκλήσεις, είναι η αυτοαναφορικότητα. Πρόκειται, δηλαδή, για μια νέα μορφή κοινωνικής απάντησης σύμφωνα με την οποία ο καθένας είναι αφέντης του εαυτού του προκειμένου να επιβιώσει και να είναι ελεύθερος. Την ίδια όμως στιγμή καθίσταται αποκλειστικά υπεύθυνος των αστοχιών και των συνεπειών τους στην κοινωνική του διαδρομή.

6. Επίλογος

Το έργο του Ehrenberg δημοσιεύτηκε σε μια συγκύρια κατά την οποία η γαλλική αθλητική επιστημονική κοινότητα ήταν διχοτομημένη στα κυρίαρχα θεωρητικά ρεύματα της «κριτικής θεωρίας του αθλητισμού»⁸ με κύριο εκπρόσωπο τον Jean-Marie Brohm και της «πραξιακής θεώρησης» του Pierre Bourdieu με επικεφαλής τον Christian Pociello.⁹

Η υποδοχή του έργου του υπήρξε διφορούμενη. Για την ομάδα του Brohm, η προσέγγιση του Ehrenberg λειτουργούσε με τρόπο αποσιωπητικό. Χρησιμοποιώντας τη μεταφορά του αθλητισμού ως αντικατοπτρισμό των συγχρόνων φιλελεύθερων κοινωνιών και περιορίζοντας την ανάλυση του φαινομένου υπό την οπτική της προσομοίωσης, απέκρυπτε μια σειρά από φαινόμενα όπως ο ρατσισμός, η φαρμακοδιέγερση και οι προσυνηνομημένοι αγώνες. Φαινόμενα τα οποία, σύμφωνα με την ερευνητική ομάδα του Brohm, ήταν εγγενή του αθλητισμού και δη, του ποδοσφαίρου (1998· 1999). Πέραν αυτών, η ανάλυση του Ehrenberg προσπερνούσε μία βασική λειτουργία του αθλητικού φαινομένου, αυτή του «όπιου του λαού» που οδηγούσε «στην κρετινοποίηση και την χειραγώγηση των μαζών». Σε αντίθεση με την παραπάνω πρόσληψη, ο επιστημονικός κύκλος της «πραξιακής θεώρησης του αθλητισμού» αποδέχθηκε τις αναλύσεις του Ehrenberg, καθώς αυτές δεν αντέκρουαν τη θεωρητική οπτική και τη μεθοδολογία των προσεγγίσεών του. Περαιτέρω, προσεφέραν

8 Για μία διεξοδική ανάλυση του θεωρητικού ρεύματος της «κριτικής θεωρίας του αθλητισμού» παραπέμπουμε τον αναγνώστη στο άρθρο της Ελένης Φουρναράκη (2004).

9 Για μια αναλυτική παρουσίαση της «πραξιακής θεωρίας», βλέπε Μαστρογιαννάκης (2022).

ενδιαφέροντα επιστημολογικά και θεωρητικά επιχειρήματα, ικανά να κινητοποιηθούν στο πλαίσιο της επιστημονικής αντιπαλότητας με την ομάδα της «κριτικής θεωρίας του αθλητισμού».

Συνολικά, το έργο του Ehrenberg για το αθλητικό φαινόμενο είναι περιορισμένο, καθώς οριοθετείται στο *Culte de la Performance* του 1991 και σε ελάχιστα επιστημονικά άρθρα. Ωστόσο είναι γόνιμο, στο μέτρο που πρόταξε μία νέα θεωρητική οπτική και προκάλεσε ζωντανές συζητήσεις σε ζητήματα μεθοδολογίας και πραγματολογικής τεκμηρίωσης. Μολονότι, ο περιορισμένος αριθμός εργασιών δεν θεμελιώνεται σε πρωτογενές υλικό και αντλεί επιστημονικά δεδομένα από προϋπάρχουσες έρευνες, αυτές οι προσεγγίσεις ενέπνευσαν σημαντικές μελέτες στο χώρο των αθλητικών σπουδών στη Γαλλία. Μεταγενέστερες προσεγγίσεις, όπως η εθνολογική του Bromberger για τις οπαδικές κοινότητες στη Μασσαλία, το Τορίνο και τη Νάπολη (1995· 2007), η κοινωνικό-ιστορική του Vigarello για τη μετάβαση από το παιχνίδι στο αθλητικό θέαμα (2002· 2004), η κοινωνιολογική του Mignon (1998) για τα ποδοσφαιρικά πάθη και οι μελέτες που βασίζονται σε μια πραγματιστική κοινωνιολογία για τη διαφθορά και την φαρμακοδιέγερση στον αθλητισμό άντλησαν θεωρητικές ιδέες από το έργο του Ehrenberg.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Baudrillard, J. (2019). *Η διαφάνεια του κακού. Δοκίμιο για τα ακραία φαινόμενα*. Πλέθρον.
- Bromberger, C. (2007). *Ποδόσφαιρο: Σύμβολα, Αξίες, Φίλαθλοι*. Βιβλιόραμα.
- Brohm, J.M. & Perelman, M., (1998). *Ποδόσφαιρο, μία συγκινησιακή πανούκλα: Πλανήτης των πιθήκων, γιορτή των ζώων*. Μαύρη Λίστα.
- Ehrenberg, A. (2013). *Η κούραση να είσαι ο εαυτός σου: Κατάθλιψη και κοινωνία*. Εκδόσεις του εικοστού πρώτου αιώνα.
- Liotard, J.F. (2008). *Η μεταμοντέρνα κατάσταση*. Γνώση.
- Μαστρογιαννάκης, Δ. (2022). Πεδίο, έξη και αθλητικές πρακτικές: Η θεωρητική και μεθοδολογική συνεισφορά του Pierre Bourdieu στη μελέτη του αθλητισμού. *Δοκίμες*, 25-26, 31-46.
- Tocqueville, A. (2008). *Η Δημοκρατία στην Αμερική*. Στοχαστής.
- Φουρναράκη, Ε. (2004). Ένα κείμενο, μία ιστορία: Για το γαλλικό ρεύμα της «κριτικής θεωρίας του αθλητισμού». *Σύγχρονα Θέματα*, 85, 34-41.
- Vigarello, G. (2004). *Από το παιχνίδι στο αθλητικό θέαμα: Η γέννηση ενός μύθου*. Αλεξάνδρεια.

Ξενόγλωσση

- Castel, R. (2003). *L'insecurité sociale. Qu'est-ce qu'être protégé?*. Seuil.
- Clarke, J. (1973). *Football hooliganism and the skinheads*. Centre for contemporary cultural studies of

- Birmingham.
- Courtois, L. (2017). The myth of individualism: From individualisation to a cultural sociology of individualism. *European Journal of Cultural and Political Sociology*, 4(4), 407-429.
- Boltnaski, L. & Chiapello, E. (1999). *Le nouvel esprit du capitalisme*. Gallimard.
- Baudrillard, J. (1990). *La transperence du mal: essai sur le phénomènes extrêmes*. Broche.
- Brohm, J.M. & Perelman, M. (1998). *Football, une peste emotionnelle: Planète des singes; fête des animaux*. Broché.
- Bromberger, C. (1995). *Ethologie d'une passion partisane à Marseille, Naples et Turin*. Editions de la Maison des Sciences de l'homme.
- Ehrenberg, A. (1985). Les hooligans ou la passion d'être égal. *Esprit*, 104(8), 7-13.
- Ehrenberg, A. (1991). *Le culte de la performance*. Calman-Levy.
- Liotard, J.F. (1979). *La condition post-moderne*. Les éditions du minuit.
- Marsh, P., Rooser, E. & Harré, R. (1978). *The rules of disorder*. Routledge and Kegan Paul.
- Mignon, P. (1998). *La passion du football*. Odile Jacob.
- Vigarello, G. (2002). *Du jeu ancien au show sportif. La naissance d'un mythe*. Seuil.

**Sport, the democratic imaginary, fan violence and self management:
the perspective of Alain Ehrenberg**

Diamantis Mastrogianakis

Abstract

Since the late 1980s, Alain Ehrenberg has developed a sociology of neo-individualism in order to study the transformations facing French society. A significant part of his early work is devoted to the study of sport. Based on the above theoretical perspective, Ehrenberg approaches three main aspects: first, the imaginary core of the practice based on social and political terms; second, the interpretation of hooligansim in the light of the social use of fan violent behaviour and third, the sportification of the adventure in terms of self-governance.

Keywords: Sport, neo-individualism, hooliganism, self-governance, sportization